

УДК 316.334.52:314.15

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.22>**Г. Г. Тараненко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4334-3981>*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного***О. О. Козуб**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5183-308X>*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного*

СОЦІОКУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) В НОВИХ ГРОМАДАХ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ

Постановка проблеми. Масштабне внутрішнє переміщення населення, спричинене повномасштабною агресією російської федерації, суттєво трансформувало соціальну структуру українських територіальних громад, сформувавши комплекс викликів, що виходять за межі суто гуманітарного реагування та потребують системного соціологічного осмислення.

За даними Міжнародної організації з міграції, станом на серпень 2025 року в Україні налічується понад 4,5 млн внутрішньо переміщених осіб [8], що робить феномен ВПО одним із ключових соціальних викликів воєнного та післявоєнного періоду [3; 12].

У цих умовах проблема ВПО виходить за межі гуманітарного забезпечення й актуалізує потребу глибокого соціологічного аналізу процесів соціокультурної інтеграції у приймальних громадах. Йдеться не лише про фізичне розміщення чи доступ до базових послуг, а про включення ВПО у соціальні мережі, формування взаємної довіри, подолання стереотипів і вироблення стійких моделей співжиття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів закладено у працях представників Чиказької школи, зокрема Р. Парка, який розглядав асиміляцію як фінальний етап соціальної взаємодії між мігрантами та приймальним суспільством. Подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний із концепцією акультурації Дж. Беррі, що запропонувала багатовимірний підхід до адаптації мігрантів, заснований на поєднанні збереження ідентичності та інтенсивності соціальних контактів [16; 17; 18].

Суттєвий внесок у розуміння інтеграційних процесів зробила також теорія соціального капі-

талу Р. Патнема [4], у межах якої особлива увага приділяється ролі соціальних зв'язків і довіри у забезпеченні соціальної згуртованості.

В українському науковому дискурсі проблематики ВПО активно досліджується з 2014 року, зокрема в роботах Н. Коваліско, В. Паніотто, А. Грушецького, Н. Бойко та інших дослідників [6; 10; 13; 14; 15]. Водночас недостатньо уваги приділяється аналізу соціокультурних бар'єрів інтеграції на рівні повсякденних практик конкретних територіальних громад, що й зумовлює наукову новизну цього дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення ключових соціокультурних викликів інтеграції внутрішньо переміщених осіб та обґрунтування ефективних механізмів їхньої адаптації у приймальних територіальних громадах України.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*: проаналізувати вплив стратегій поведінки ВПО на процес соціокультурної адаптації; виокремити основні соціокультурні бар'єри інтеграції; визначити роль соціального капіталу та інституційної довіри у формуванні інтеграційних практик.

Методологічну основу дослідження становить поєднання теоретичного аналізу наукових джерел із вторинним аналізом емпіричних даних загальнонаціональних соціологічних опитувань та якісних досліджень. Такий підхід дозволяє комплексно розглянути соціокультурну інтеграцію ВПО на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження ґрунтується на ключових концепціях міграційної соціології та соціальної психології, на підставі яких поняття «соціокультурна інтеграція» розглядається не як односторонній

процес асиміляції, а як двосторонній механізм взаємодії.

Класичними в теоріях адаптації є модель асиміляції та модель акультурації. У класичній Чиказькій школі (Р. Парк), асиміляція описувалася як кінцевий етап «циклу расових відносин», що передбачає повне поглинання культури меншості панівною культурою, зникнення її ідентичності та відмінностей [18]. Акультурація є ширшим поняттям, що описує зміни, які відбуваються в результаті контакту між двома або більше культурними групами. Найбільш впливовою моделлю у сучасній соціології міграції є стратегія акультурації Дж. Беррі, яка розглядає адаптацію через призму двох вимірів: збереження власної культурної ідентичності та встановлення та підтримання зв'язків із приймальною громадою [16; 17].

У межах акультураційної моделі Дж. Беррі стратегії адаптації постають як результат взаємодії двох ключових вимірів – збереження культурної ідентичності та інтенсивності соціальних контактів. У випадку внутрішньо переміщених осіб інтеграція виступає не лише аналітичною категорією, а й соціально стійкою траєкторією адаптації в умовах вимушеної мобільності.

Спираючись на доробки українських науковців [7], доцільно стверджувати, що соціокультурна інтеграція ВПО володіє унікальними характеристиками, які не притаманні класичним міграційним процесам. По-перше, гомогенність національного культурного-правового простору мінімізує зовнішні відмінності, проте актуалізує приховані психологічні та світоглядні дистанції між ВПО та приймальною громадою. По-друге, обтяженість досвідом втрати та психотравмувальними чинниками вимагає застосування специфічних інструментів соціальної психології, що не є характерним для економічно вмотивованої міграції. Зрештою, домінування очікувань щодо повернення (стратегія тимчасовості) стає вагомою перепорою для інвестування ресурсів у розвиток тривалих соціальних зв'язків на рівні нових громад.

Аналіз інтеграційних процесів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) дозволяє класифікувати ключові виклики за трьома основними векторами: соціально-психологічним (прояви стигматизації), комунікативно-культурним (ціннісно-побутові розбіжності) та інституційно-ресурсним (криза довіри та специфіка соціального капіталу).

Згідно з результатами якісних досліджень та моніторингу КМІС (вересень 2024 р.), у суспільстві домінує позитивне сприйняття переміщених осіб (68% проти 4% негативного ставлення) [5; 10]. Проте цей сприятливий макросоціальний фон не нівелює ризиків локальної стигматизації

та латентного психологічного тиску. Зокрема, попри мінімальну лінгвістичну дистанцію, факторами напруги стають регіональні відмінності в ціннісних орієнтаціях, діалектах та повсякденних практиках. Таким чином, зафіксований високий показник толерантності (90%) слугує загальним контекстом, на якому розгортаються мікроконфлікти, зумовлені дивергенцією побутових звичаїв [5; 10; 13–15].

Окремим детермінантом виступає дефіцит інституційної довіри: протягом 2023 року рівень довіри до голів громад знизився з 63% до 48%, а до місцевих рад – з 58% до 44% [1; 2; 5]. Така ерозія довіри суттєво ускладнює комунікацію ВПО з органами влади та соціальними службами. Натомість високий рівень підтримки волонтерського руху та громадських організацій (84% восени 2023 р.) [9] зумовлює трансформацію адаптаційних стратегій ВПО. Це свідчить про пріоритетне використання горизонтального соціального капіталу як ефективного механізму соціального включення на противагу слабкості вертикальних зв'язків.

Ефективність інтеграційних процесів детермінується спроможністю ВПО та реципієнтних громад до генерації соціального капіталу. У межах теоретичної моделі Р. Патнема критичне значення мають два його типи: зв'язувальний (*bonding*) та перехідний (*bridging*) [19]. Якщо перший виконує переважно функцію короткострокового механізму психоемоційної підтримки всередині групи переміщених осіб, то другий виступає фундаментальною структурною передумовою їхньої тривалої соціокультурної інтеграції в нові територіальні громади.

Успішна адаптація ВПО прямо корелює з їхньою здатністю формувати перехідний соціальний капітал у поєднанні з інтеграційною стратегією (за Дж. Беррі), що передбачає збереження власної ідентичності за умови активного встановлення зв'язків із приймальним середовищем. Емпірично підтверджується позитивний зв'язок між інтенсивністю нових локальних контактів та суб'єктивною оцінкою успішності адаптації. При цьому програми спільної діяльності (мистецькі, освітні, спортивні проекти), спрямовані на фасилітацію безпосереднього міжгрупового контакту, демонструють найвищу ефективність у процесі соціального включення [13; 14; 15].

Отже, соціокультурна інтеграція є ключовим, але найскладнішим етапом адаптації ВПО. Виявлені бар'єри значною мірою відображають кризу довіри та регіональні стереотипи, які актуалізувалися внаслідок внутрішнього переміщення. Загалом високий рівень толерантності українського суспільства до ВПО, зафіксований КМІС (лише 4% негативу), є сприятливим підґрунтям.

В українському контексті саме якість між-групового контакту (а не лише його наявність) є вирішальною для формування перехідного соціального капіталу, а громадський сектор виконує функцію ключового інтегратора, компенсуючи знижену довіру до місцевих органів влади [11].

На основі контент-аналізу можна констатувати високий рівень консолідації та солідарності українського суспільства в умовах війни, що є фундаментальним чинником, який сприяє інтеграції. У 2023 році війна названа каталізатором соціальної модернізації та консолідації [14]. У 2024 році в українському суспільстві ствердилася і стала домінантною громадянсько-політична модель солідаризації яка передбачає соціокультурний плюралізм, толерантність та ґрунтується на уявленні про громадянську (політичну) українську націю [15].

У контексті аналізу соціокультурної інтеграції ВПО можна зробити такий висновок про те, що вона має сприятливий загальнонаціональний контекст, забезпечений домінуванням громадянської нації та високим рівнем соціальної солідарності. А основним викликом для соціокультурної інтеграції стала соціальна нерівність, яка поглиблюється внаслідок втрати ВПО житла та роботи, що може призводити до соціальних напружень і перешкоджати повноцінному включенню в нові територіальні громади.

Висновки. Отже, соціокультурна інтеграція внутрішньо переміщених осіб є багатовимірним процесом взаємодії між ВПО та приймальними громадами, що не зводиться до односторонньої асиміляції. У цьому контексті особливо продуктивною є акультураційна модель Дж. Беррі, у межах якої адаптаційні стратегії формуються на перетині двох вимірів: збереження культурної ідентичності та інтенсивності соціальних контактів із місцевим населенням.

Для ВПО інтеграція виступає не лише теоретично бажаною моделлю, а й соціально стійкою траєкторією адаптації в умовах вимушеної мобільності. Водночас український контекст інтеграції має низку специфічних рис: відсутність мовного бар'єру поєднується з травматичним досвідом війни та невизначеністю статусу, що знижує мотивацію до довгострокового включення у громаду.

Аналітично важливою є концепція соціального капіталу Р. Патнема. Зв'язуючий соціальний капітал, що формується всередині спільнот ВПО, виконує переважно функцію психологічної підтримки на початкових етапах адаптації. Натомість перехідний соціальний капітал, який виникає у процесі взаємодії з місцевими мешканцями, є ключовою умовою довгострокової соціокультурної інтеграції.

Емпіричні дослідження КМІС фіксують загальном високим рівень толерантності українського суспільства до ВПО, однак на локальному рівні зберігаються побутові та ціннісні напруження. Додатковим чинником ускладнення інтеграції є зниження інституційної довіри до органів місцевого самоврядування, що підвищує роль громадських і волонтерських організацій як посередників інтеграційних процесів.

Соціокультурна інтеграція внутрішньо переміщених осіб є складним багатовекторним процесом, що формується під впливом індивідуальних адаптаційних стратегій, рівня соціального капіталу громади та загального контексту соціальної солідарності. Ключовим чинником успішної інтеграції виступає формування перехідного соціального капіталу, який забезпечує реальне включення ВПО у соціальне життя приймальних громад.

Практична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності розвитку спільних інтеграційних практик, підвищення інституційної довіри та підтримки громадських ініціатив на рівні територіальних громад.

Література

1. Грушецький А. Прес-реліз «Динаміка довіри президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках», 2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1537&page=1> (дата звернення: 07.11.2025).
2. Грушецький А. Прес-реліз «Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2024 роках», 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1> (дата звернення: 07.11.2025).
3. Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України». URL: <https://www.ioc.gov.ua/en> (дата звернення: 01.11.2025).
4. Довбиш Н. Соціальний капітал територіальних громад: адаптація моделі Р. Патнема до українських реалій. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 28(2), 2025. 189–194. URL: <https://doi.org/10.15421/172558> (дата звернення: 07.11.2025).
5. Київський міжнародний інститут соціології. През-релізи та звіти. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports> (дата звернення: 03.11.2025).
6. Коваліско Н. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія / Н. В. Коваліско, С. М. Бубняк. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 294 с. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Sotsialne-samopochuttia-vnutrishno-peremishchenykh-osib.-Kovalisko-N.V.-Bubniak-S.M..pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Лехолетова, М. М., Дуля, А. В., Спіріна, В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025 (1). С. 30–36. URL: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/swp/article/view/236> (дата звернення: 11.11.2025).

8. Міжнародна організація з міграції. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/zvity>

9. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітичні доповіді. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi> (дата звернення: 01.11.2025).

10. Паніотто В., Грушецький А. Прес-реліз «Ставлення до біженців, внутрішньо переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення України». 2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1469&page=2> (дата звернення: 13.11.2025).

11. Тараненко Г.Г., Козуб О.О. Роль громадських організацій у формуванні суспільної свідомості та протидії дезінформації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. №55. 2025. URL: <http://apfs.nuoua.od.ua/55-2025> (дата звернення: 18.10.2025).

12. УВКБ ООН. URL: <https://www.unhcr.org/ua/> (дата звернення: 28.10.2025).

13. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php> (дата звернення: 22.10.2025).

14. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с. URL: <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php> (дата звернення: 22.10.2025).

15. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с. URL: <https://isnasu.org.ua/publish/ukrainske-suspilstvo/issues.php> (дата звернення: 22.10.2025).

16. Berry J.W. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology*. 1997. Vol. 46. № 1. –Р. 5–34.

17. Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R. Cross-cultural psychology: Research and applications. Cambridge University Press. 2002. URL: https://www.researchgate.net/publication/245817518_Berry_J_W_Poortinga_Y_H_Segall_M_H_Dasen_P_R_2002_Cross-cultural_psychology_research_and_applications_Second_revised_edition (дата звернення: 01.11.2025).

18. Park R.E. Human Migration and the Marginal Man. *The American Journal of Sociology*. 1928. 33. 881–893. <https://doi.org/10.1086/214592> URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3077344> (дата звернення: 01.11.2025).

19. Putnam R. D. Social capital: Measurement and consequences. *Canadian Journal of Policy Research*. 2001. 2. 41–51. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=854701> (дата звернення: 02.11.2025).

Анотація

Тараненко Г. Г., Козуб О. О. Соціокультурна інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в нових громадах: виклики та механізми адаптації. – Стаття.

У статті здійснено комплексний соціологічний аналіз процесів соціокультурної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючих територіальних громадах України в умовах повномасштабної війни. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними масштабами внутрішнього переміщення населення та необхідністю переходу від виключно гуманітарного реагування до формування довгострокових інтеграційних стратегій на рівні громад. Теоретичною основою роботи слугували концепції асиміляції та акультурації, зокрема модель стратегій адаптації Дж. Беррі, а також теорія соціального капіталу Р. Патнema, що дозволило розглядати інтеграцію як двосторонній процес взаємодії між ВПО та місцевим населенням.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні аналізу наукових джерел і вторинних емпіричних даних загальнонаціональних соціологічних опитувань та якісних досліджень. У ході аналізу виокремлено ключові соціокультурні виклики інтеграції ВПО, серед яких соціально-психологічні бар'єри, регіональні стереотипи, травматичний досвід вимушеного переміщення та зниження інституційної довіри до органів місцевого самоврядування. Показано, що попри загально високий рівень толерантності в українському суспільстві, на локальному рівні зберігаються побутові та ціннісні напруження, які уповільнюють інтеграційні процеси.

Обґрунтовано, що ключовим чинником успішної соціокультурної інтеграції є формування перехідного соціального капіталу (bridging social capital), який забезпечує включення ВПО у соціальні мережі приймаючих громад. Особливу роль у цьому процесі відіграють громадські та волонтерські організації, які виступають посередниками між ВПО, місцевим населенням і владою, частково компенсуючи кризу інституційної довіри. Зроблено висновок, що соціокультурна інтеграція ВПО має сприятливий загальнонаціональний контекст, однак потребує цілеспрямованої підтримки з боку місцевої влади та розвитку спільних інтеграційних практик на рівні громад.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціокультурна інтеграція, адаптація, територіальні громади, соціальний капітал, громадянська солідарність, інституційна довіра.

Summary

Taranenko H. H., Kozub O. O. Sociocultural integration of internally displaced persons (IDPs) in host communities: challenges and mechanisms of adaptation. – Article.

The article provides a comprehensive sociological analysis of the processes of sociocultural integration of internally displaced persons (IDPs) in host territorial communities of Ukraine in the context of the full-scale war in Ukraine. The relevance of the study is

determined by the unprecedented scale of internal displacement and the need to move from exclusively humanitarian responses toward the development of long-term integration strategies at the community level. The theoretical framework of the research is based on the concepts of assimilation and acculturation, in particular John W. Berry's model of adaptation strategies, as well as Robert Putnam's theory of social capital, which allows integration to be conceptualized as a two-way process of interaction between IDPs and the local population.

The methodology of the study combines the analysis of academic literature with secondary empirical data derived from nationwide sociological surveys and qualitative studies. The analysis identifies several key sociocultural challenges to IDP integration, including socio-psychological barriers, regional stereotypes, the traumatic experience of forced displacement, and declining institutional trust in local self-government bodies. It is demonstrated that despite the generally high level of tolerance within Ukrainian society, everyday and value-based tensions persist at the local level, slowing down integration processes.

The study substantiates that the formation of bridging social capital is a key factor in successful sociocultural integration, as it facilitates the inclusion of IDPs into the social networks of host communities. A particularly important role in this process is played by civil society and volunteer organizations, which act as intermediaries between IDPs, local residents, and public authorities, partially compensating for the crisis of institutional trust. The study concludes that the sociocultural integration of IDPs takes place within a favorable nationwide context; however, it requires targeted support from local authorities and the development of joint integration practices at the community level.

Key words: internally displaced persons (IDPs), sociocultural integration, adaptation, territorial communities, social capital, civic solidarity, institutional trust.

Дата надходження статті: 08.11.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025